

МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СИЛ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

PLACE OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF SECURITY FORCES UNDER THE LEGAL REGIME OF THE EMERGENCY STATE

Мальцев В.В., к.ю.н., старший дослідник,
доцент кафедри державної безпеки

Київський інститут Національної гвардії України

У науковій статті розглядаються основні особливості формування та визначення місця Національної гвардії України в системі сил безпеки в умовах дії правового режиму надзвичайного стану. У даному дослідженні також розглядається роль Національної гвардії України у системі забезпечення обороноздатності та національної безпеки держави.

Аналізується специфіка даного військового формування, зокрема його унікальна здатність до швидкого реагування та виконання різнопланових завдань як військового, так і правоохоронного характеру в будь-якому регіоні країни. Проводиться компаративний аналіз функціональних особливостей Національної гвардії України у співвідношенні зі Збройними Силами України та Національною поліцією України, що дозволяє визначити її особливе місце в складовій структурі безпеки держави.

У сучасних умовах геополітичної нестабільності та зростаючих загроз національній безпеці України, питання ефективного функціонування сил безпеки держави набуває особливої актуальності. Серед ключових елементів цієї системи важливе місце посідає Національна гвардія України, яка відіграє унікальну роль у забезпеченні внутрішньої безпеки та правопорядку, особливо в умовах надзвичайного стану.

Дослідження місця та ролі Національної гвардії України в системі сил безпеки України під час дії правового режиму надзвичайного стану є важливим для розуміння механізмів взаємодії різних силових структур, оптимізації їх діяльності та підвищення ефективності реагування на кризові ситуації. Це питання набуває додаткової ваги в контексті триваючих процесів реформування сектору безпеки і оборони України та адаптації національного законодавства до стандартів НАТО.

Актуальність проблематики забезпечення публічної безпеки та порядку зумовлена зростанням криміногенного потенціалу в різних сферах суспільного життя. Це явище детерміноване комплексом негативних процесів, асоційованих з трансформацією суспільних відносин, економічною нестабільністю, соціальною стратифікацією та модифікацією механізмів соціального управління.

Ключові слова: роль Національної гвардії України, місце, оборона, безпека, правовий режим, надзвичайний стан, НАТО.

The scientific article examines the main features of the formation and determination of the place of the National Guard of Ukraine in the system of security and defense forces under the conditions of the legal regime of emergency. This study also examines the role of the National Guard of Ukraine in the system of ensuring the state's defense capability and national security.

The specifics of this military formation are analyzed, in particular, its unique ability to quickly react and perform various tasks of both a military and law enforcement nature in any region of the country. A comparative analysis of the functional features of the National Guard of Ukraine in relation to the Armed Forces of Ukraine and the National Police of Ukraine is carried out, which allows us to determine its special place in the system of state power structures.

Studying the place and role of the NSU in the system of the security forces of Ukraine during the operation of the legal state of emergency is important for understanding the mechanisms of interaction of various power structures, optimizing their activities and increasing the effectiveness of responding to crisis situations. This issue gains additional importance in the context of ongoing processes of reforming the security and defense sector of Ukraine and adapting national legislation to NATO standards.

In the modern conditions of geopolitical instability and growing threats to the national security of Ukraine, the issue of the effective functioning of the state's security forces is becoming particularly urgent. Among the key elements of this system, the National Guard of Ukraine occupies an important place, which plays a unique role in ensuring internal security and law and order, especially during a state of emergency.

The urgency of the issue of ensuring public safety and order is determined by the growth of criminogenic potential in various spheres of public life. This phenomenon is determined by a complex of negative processes associated with the transformation of social relations, economic instability, social stratification and modification of social management mechanisms.

Key words: role of the National Guard of Ukraine, location, defense, security, legal regime, state of emergency.

У 2014 році актуалізувалася проблематика забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України. Однак компоненти сектору безпеки і оборони продемонстрували недостатню ефективність у реагуванні на тогочасні безпекові виклики. Суб'єкти, відповідальні за обороноздатність держави, виявили обмежену спроможність здійснювати превентивні заходи та протидіяти сучасним методам ведення гібридної війни [1].

Зростання загроз національній безпеці стало каталізатором для концептуалізації та імплементації нової моделі збройних формувань, що характеризуються підвищеною мобільністю, автономністю та оперативною готовністю. Ця модель передбачає інтеграцію правоохоронних функцій із здатністю протистояти військовим загрозам [2].

Згідно Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», на Національну гвардію України покладаються повноваження як на правоохоронний орган, а під час дії правового режиму воєнного стану як військового формування з функціями правоохоронного органу [3].

З метою розширення функціонального спектру та повноважень у галузі забезпечення воєнної та державної

безпеки, Верховна Рада України 13 березня 2014 року ухвалила Закон України «Про Національну гвардію України».

Згідно з цим законодавчим актом, на базі існуючих з'єднань та військових частин внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України було сформовано нове військове формування зі значно розширеними функціональними обов'язками, завданнями та повноваженнями у сфері забезпечення національної безпеки та оборони держави [4].

У процесі реформування правоохоронних органів України до функціонального спектру Національної гвардії України, на відміну від внутрішніх військ, було інкорпоровано низку стратегічних завдань державного значення.

Зокрема, до компетенції Національної гвардії України віднесено:

- 1) протидію збройній агресії та захист конституційного ладу й територіальної цілісності держави від насильницьких посягань;
- 2) участь у нейтралізації збройних конфліктів та провокацій на державному кордоні;
- 3) відновлення конституційного правопорядку у разі спроб насильницького захоплення державної влади;

4) виконання завдань в умовах воєнного стану;
5) реалізацію заходів територіальної оборони та охорону стратегічних об'єктів;

6) участь у забезпеченні громадської безпеки, громадського порядку, в тому числі в умовах надзвичайного стану або в зоні надзвичайної екологічної ситуації.

Варто акцентувати, що з метою посилення військового потенціалу Національної гвардії України, в її структурі було ініційовано формування військових частин оперативного призначення.

У період 2015–2024-х років відбулися суттєві трансформації у нормативно-правовому забезпеченні національної безпеки України, а також у законодавчому визначенні функціонального призначення та інституційного позиціонування Національної гвардії України в складовій структурі сектору безпеки і оборони держави [5].

Ключовими нормативно-правовими актами, що регламентують дану сферу, є прийняті Верховною Радою України Закони «Про правовий режим воєнного стану» та «Про національну безпеку України», а також затверджені Указами Президента України стратегічні документи, зокрема Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України та Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. Крім того, Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку Національної гвардії України.

Варто зазначити, що до Закону України «Про Національну гвардію України» були внесені істотні зміни, спрямовані на регламентацію її функціональних повноважень у сфері оборони.

Національна гвардія України як складова системи органів державної влади виступає ключовим інструментом реагування на ескалацію загроз національній безпеці до критичного рівня в оборонній та безпековій сферах.

Особлива актуальність цієї функції Національної гвардії проявляється в контексті асиметричних (гібридних) військових конфліктів та необхідності гнучкого маневрування силами протидії у відповідь на зміну вектора агресії. Зокрема, це стосується переорієнтації зусиль потенційного агресора з нарощування зовнішньої загрози військового характеру на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в країні [6, с. 17–21].

У контексті чіткої диференціації функціональних обов'язків між оборонними та безпековими структурами, доцільно акцентувати увагу на специфічному статусі Національної гвардії України.

Також варто зауважити, що під час дії правового режиму надзвичайного стану Національна гвардія України підпорядковується Міністерству внутрішніх справ, а під час дії воєнного стану для виконання завдань з оборони держави приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України, крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв.

Законодавчо встановлено, що дане військове формування характеризується дуальною природою, а саме: в умовах мирного часу Національна гвардія інтегрована до системи сил безпеки, тоді як при введенні воєнного стану – набуває атрибутів сил оборони. Така юридична конфігурація детермінує унікальне положення Національної гвардії України в системі силових структур держави.

Аналіз положень Законів України «Про Національну гвардію України» та «Про Національну безпеку» щодо нормативно-правових засад функціонування, організаційної структури та компетенції Національної гвардії України дозволяє здійснити диференціацію 20 ключових функцій цього формування на дві категорії:

1) Функції забезпечення державної та суспільної безпеки, а також захисту прав і свобод громадян (правоохоронні функції, характерні для сил безпеки);

2) Функції зміцнення обороноздатності держави (військові функції, притаманні силам оборони).

Крім того, можна виокремити низку специфічних правоохоронних функцій, які реалізуються із застосуванням військових методів у мирний час та суттєво розширюються в умовах воєнного стану [7, с. 83–89].

У контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації на території України актуалізується питання оптимізації потенціалу Національної гвардії України щодо протидії багатовимірним загрозам. Ключовим аспектом є здатність підрозділів Національної гвардії України ефективно реагувати як на воєнні виклики, так і на дестабілізацію громадської безпеки та правопорядку. Специфіка гібридного протистояння полягає в комплексному застосуванні агресором різноманітних інструментів впливу, де військова компонента не є превалюючою, а її використання характеризується латентністю та офіційним запереченням.

У порівнянні двох правових режимів надзвичайного та воєнного стану, можна виділити основні відмінності. В період дії надзвичайного стану Національна гвардія України виконує наступні завдання:

- 1) Посилення охорони громадського порядку;
- 2) Забезпечення захисту державних об'єктів;
- 3) Допомога у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

А в період дії правового режиму воєнного стану на Національну гвардію України покладаються такі обов'язки:

- 1) Участь у бойових діях;
- 2) Охорона військових об'єктів;
- 3) Боротьба з диверсійними групами;
- 4) Евакуація населення із зони бойових дій.

Під час дії правового режиму воєнного стану розширюються права Національної гвардії щодо обмеження пересування громадян, перевірки документів тощо. Отже, при воєнному стані роль Національної гвардії стає більш милітаризованою та розширюються її повноваження порівняно з надзвичайним станом.

У сучасних конфліктах спостерігається тенденція до зміщення акценту використовуваних методів протистояння в напрямку широкомасштабного застосування невійськових заходів. Зокрема, активно залучаються політичні, економічні, інформаційні та гуманітарні інструменти впливу. Особливу роль відіграють масовані кібератаки, спрямовані на центри управління та енергетичну інфраструктуру, а також заходи з енергетичної ізоляції та обмеження постачання нафтопродуктів.

Характерною особливістю повномасштабної війни є те, що її початок є прямим актом відкритої збройної агресії. Натомість, ініціюються дії агресора з середини країни-об'єкта, метою яких є стимулювання процесів внутрішньої дезінтеграції та саморуйнування. Таким чином, така війна являє собою комплексну стратегію, що поєднує різноманітні методи дестабілізації та підриву цільової спроможності держави.

Інтеграція військових та правоохоронних функцій Національної гвардії України яскраво демонструється на прикладі бойових дій на лінії фронту, а саме в Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Харківській, Сумській областях. На цьому етапі Національна гвардія була змушена симультанно виконувати комплекс військових та правоохоронних завдань, що включали наступні заходи:

- 1) Ведення бойових дій на лінії зіткнення;
- 2) Здійснення наступальних операцій;
- 3) Ідентифікацію та нейтралізацію позицій сепаратистських угруповань;
- 4) Блокування дислокацій незаконних збройних формувань;
- 5) Реалізацію завдань територіальної оборони.

Паралельно з вищезазначеним, Національна гвардія України продовжує виконання повного спектру стандарт-

них службово-бойових завдань правоохоронного характеру. Така багатовекторна діяльність підкреслює унікальну роль НГУ як гібридної структури, що ефективно поєднує військові та правоохоронні функції в умовах комплексних загроз національній безпеці [8, с. 23–248].

Висновки. На підставі здійсненого аналізу можна дійти наступного висновку. Національна гвардія України являє собою військово-формування, що виконує правоохоронні функції та займає особливе положення в системі безпеки і оборони держави. У мирний період вона класифікується як елемент сил безпеки, тоді як у воєнний час трансформується в компонент сил оборони.

У сучасних умовах Національна гвардія України виступає ефективним інструментом стримування та протидії потенційним збройним конфліктам на території держави, особливо на їх ініціальній стадії. Це стосується як внутрішніх конфліктів, так і тих, що інспіровані зовнішніми силами.

Імплементация та розвиток державних правоохоронних інституцій з військовим статусом, спроможних ефективно

протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, є усталеною практикою європейських держав, інтегрованих до Міжнародної асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи.

У контексті розвитку Національної гвардії України та набуття нею необхідних компетенцій для реалізації функцій, передбачених відповідним законодавством, в Україні функціонуватиме державний орган, здатний вирішувати комплексні завдання щодо забезпечення національної безпеки та оборони. Це цілком відповідатиме загальноприйнятим міжнародним стандартам та новітнім викликам у сфері забезпечення національної безпеки України.

Пріоритетним напрямком розвитку Національної гвардії на сучасному етапі є імплементация положень Закону України «Про національну безпеку України» а також внесення відповідних змін до Закону України «Про Національну гвардію України» та супутніх нормативно-правових актів. Це необхідно для адаптації до актуальних вимог, врахування досвіду та рекомендацій європейських партнерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
4. Горбач Д. О. Національна гвардія України: історія становлення та сучасний стан (порівняльно-правовий аналіз). *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 36–43.
5. Allergov Y. V., Kryvenko O. V. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2019. Т. 4, № 3. С. 3–9.
6. Крикун П. М., Павленко В. І., Корендович В. С. Система протиповітряної оборони України в умовах збройної агресії. *Наука і оборона*. 2023. № 3-4. С. 17–21.
7. Пашинський В. Й. Функції та завдання складових сил оборони в системі забезпечення оборони держави. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Юридичний вісник "Повітряне і космічне право"*. 2018. № 3 (48). С. 83–89.
8. Левченко І., Чубіна Т. Сили територіальної оборони як феномен національного війська України (від грудня 2020 р. до сьогодні). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2023. № 27. С. 236–248.